

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Пътешествия с Конрад

Author: Agnieszka Adamowicz-Pośpiech

Citation style: Adamowicz-Pośpiech Agnieszka. (2017). Пътешествия с Конрад.
"Literaturen Vestnik" God. 26 (2017), s. 6-7

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Пътешествия с Конрад

Агнешка Адамович-Пошпех

I. Автобиография без изповед

Трябва да имаме храбро сърце. Да живееш в спомените си е жестоко. Аз със своя двойствен живот, част от който е населена само със Сенки, които с изтичането на годините ми стават все по-скъпи, знам нещичко за това.

Дж. Конрад, писмо до К. Грѐм от 7.10.1907 г.

Вече известен творец, когато пише спомените си за началото на службата си в британската флота и на кариерата си на англоезичен писател, Джоузеф Конрад се изправя пред сериозна дилема. От една страна, необходимостта да подреди и придаде смисъл на собствените си начинания е толкова голяма, че авторът на *Господарят Джим* се решава да пише за себе си; от друга обаче нежеланието му да се изповядва, непосредствено и еднозначно да оголи собственото си „аз“ накланя везните към създаването на свободни реминисценции, изградени върху привидно случайни асоциации с хора и отдавнашни събития. Изниква въпросът доколко томчето с ескизи *Личен дневник* е автобиография и възможно ли е изобицо автобиография без изповед? Не е ли това оксиморон? Ако пък не е – каква техника е използвал писателят за туширане на изповедността на собствените си спомени?

Дали е автобиография?

Ако говорим за жанровата принадлежност, френският литературовед и познавач на автобиографичния жанр Филип Лежбон¹ различава четири елемента, наличието на които означава, че даден текст може да бъде признат за автобиографичен: 1. езикова форма (разказ, проза); 2. тема (съдбата на човек, история на личността); 3. авторска ситуация: идентичност на автора (чието име препраща към действителна личност) и разказвача; 4. статус на разказвача (неговата идентификация с главния герой, ретроспективност на разказа)². У Конрад са изпълнени и четирите условия: *Личен дневник* (в оригинал *Personal Record*, преведено на полски като *Ze wspomnień /Из спомените*, бел.рег.) е сборник от ескизи в проза, тема е съдбата на писателя и на неговите лични или косвени познати; авторът, разказвачът и главният герой (с малки изключения) е едно и също лице. Лежбон акцентира върху документираното с подпис съвпадане на името на автора, разказвача и главния герой. Този подпис за него е задължителен знак на т.нар. автобиографичен съюз³. Въпросният съюз е явен в текста на Конрад, понеже разказвачът, който е същевременно и главен герой, носи името на автора (Джоузеф Конрад)⁴. Трябва е обаче да отбележим, че основната черта на автобиографията, посочвана в по-голямата част от разработките – а именно търсенето на отговор на въпроса „кой съм“ „какъв съм“⁵ – у автора на *Сърцето на мрака* отстъпва на заден план. Изглежда, че основната причина, поради която Конрад е хванал перото в ръка, е да посочи на света (и на себе си заедно с това) отминалите дела като последователни крачки към достигнатото⁶. Първо – осъзнатият избор на службата в търговския флот на Великобритания; второ – почти естествено то за него решение да пише на английски. Придаването на смисъл на собствения живот обаче, според Джордж

Конрад Коженъовски на 17 години, преди да замине от Краков за Марсилия (фот. Валери Жевуски, Библиотека „Бейнек“ в Йейлския университет)

Гусдорф, известен историк на личната проза, е също често срещана причина за появата на множество автобиографии: „писането за себе, това са бележки по свои теми, себеразпознаване. Източник на това е онтологичното чувство на усещането за несъществуване [...] Опознаването предполага директна недостъпност на самия смисъл на живота, нуждата да се намери вторично откровение“⁷. И още по-нагледно: „Да записваш живота значи да се намесваш в него, като вливаш в текста нуждата от яснота“⁸. Подобна е гледната точка на полския изследовател Мечислав Домбровски, според когото автобиографичната изповед представлява опит за „преодоляване на случайността и унцидентността на съществуването и търсене на смисъл в него“⁹. Тези констатации сполучливо предават причините, поради които Конрад е приел предизвикателството да пише на тема себе си¹⁰. В унисон са и с уверенията на автора в предхождащия неговите реминисценции *Familiar preface* (преведен на полски като *Przedmowa bez ceremonii/ Предговор без церемонии*, бел.рег.). Изяснявайки на читателя хаотичността на повествованието и разговорния език на книгата по следния начин, той обяснява:

Не съм нахвърлял спомените си на хартия без ред и цел, макар да са обрисувани без оглед на обичайните разбирания. В тях прозират надежда и замисъл. Надеждата, че от тези страници най-сетне ще се появи виждането за личността, за човека, който сега над толкова принципно различни книги като напр. „Лудостта на Алмайер“ и „Тайният агент“ – но въпреки това последователен и разумен на фона на произхода и работата си [подчертано от А. А. П.]¹¹.

Признание или свидетелство?

Конрад иска да пише за себе си във вярна светлина и да предаде собственото си виждане за събитията, като в същото време отхвърля изповедния модел на автобиографията в стила на Жан-Жак Русо. Възприема този философ и писател като свой главен идеен противник на страниците не само на тази книга¹². Конрад интуитивно усеща, че *Изповедите* на Жан-Жак са изключителна творба, откриваща пътя пред нов литературен светозглед или дори (както смятат множество критици) създаваща отделен литературен жанр¹³. Антирусоизмът на Конрад е забелязан за пръв път от знаменития английски философ и приятел на писателя Бертран Ръсел:

[Конрад] познаваше отблизо присъщите на човека различни видове лудост и

безумие, и точно това познание лежи в основите на дълбокото му убеждение в изключителната сила на дисциплината. Може да се каже, че неговата гледна точка е антитеза на възгледите на Русо: „Човек се ражда в окови, но може да се освободи“. Човек, би казал Конрад, получава свободата си не чрез отричането на инстинктите си, не чрез липсата на контрол и чрез облекчаване на живота, а чрез подчиняването на капризите и импулсите на някаква главна цел. [...] Гледната точка на Конрад не съвпада със съвременния му светозглед. В съвременния му свят доминират два вида философия: единият води началото си от Русо и смята дисциплината за излишна; другият намира най-пълен израз в тоталитаризма и признава наложената отвън дисциплина за необходима. Конрад е привърженик на по-старя традиция, според която дисциплината трябва да се опира на вътрешно убеждение. Презира липсата на дисциплина и ненавижда насилствено наложената такава¹⁴.

Затова фундаменталното несъгласие на Конрад с приемането на всякакво човешко поведение, произтичащо от добри намерения, се основава на по-дълбокото опровергаване на етиката на „моралния натурализъм“¹⁵, опрян на съвестта на индивида. Според нея именно съвестта, а не разумът определя кое е правилното. Съвестта е „божественият безсмъртен инстинкт, глас от небето“¹⁶. Зджислав Найдер пръв прави контрастен анализ между Конрад и автора на *Общественият договор*, като започва полемика с разсъжденията на Ръсел. Британският философ обаче, първо - изопачава цитата на Русо, който всъщност звучи така: „Човек се ражда свободен, но навсякъде е окован“, и второ – двете упоменати тенденции в модерната философия могат да бъдат забелязани и у автора на *Емил*. Като цяло обаче оценката на Найдер според Ръсел е вярна и заслужава разработване¹⁷. Изследователят подчертава, че за дълбоко заинтригувания от проблемите на моралната отговорност полски писател *Изповедите* сигурно са звучали като сериозно изследване на самооправданието¹⁸. Найдер смята, че макар обществено-политическите възгледи на Русо да са изпълнени с противоречия, неговите морални съждения са еднозначно прогласени в *Изповедите*:

Този красноречив певец на равноправието ни уверява, че „не е един от онези хора с ниско потекло“, лишени от „истинско усещане за справедливост“. Приписването на изключителност на самия себе си върви заедно с приписването на доброта на самия себе си. Средището на такава доброта е неговото сърце – без значение какво ни изглежда, че показват действията му¹⁹.

Докато принципите, които залага Конрад в своите произведения, и от които преди всичко се е ръководел в живота си – а именно уравновесеност, самоконтрол, презрвост, дълг и вярност до края – го поставят на противоположния по отношение на Жан-Жак идеен полюс и изискват далеч стигаща подозрителност по отношение на необузданата емоционалност на сина на Женева. Критичното си становище относно прекаленото поддаване на сърдечните импулси Конрад изказва в *Предговор без церемонии*:

Затова мога съвсем невъзмутимо да заявя, че в усилието да се използват крайностите в чувствата винаги съм подозирал принизяващото присъствие на неискреността. За да развълнуваме другите, трябва съвсем съзнателно да се оставим да преминем границите на нашата обичайна чувствителност [...] Опасността обаче се крие в това, че писателят се превръща в

жертва на собствените си преувеличения, изгубвайки точната представа за искреност, като в крайна сметка започва да презира истината, защото тя вече му се струва твърде студена, твърде притъпена за неговите цели - тоест вече неспособна да задоволи нуждите на неговите претенциозни емоции*. (*Личен дневник*, с. 254)

Към *Изповедите* на Русо авторът на *Господарят Джим* е дистанциран, определя ги пренебрежително като дискредитирана форма на литературното творчество „поради прекалената му [на Русо] усърдност в начинанието да оправдае собственото си съществуване“ (*Личен дневник* 317), а техния създател иронично нарича „най-обикновен моралист“ (*Личен дневник* 317). Развивайки формата на реминисценцията, Конрад се надява „да не се стига до превръщането на тези спомени в изповед“ (*Личен дневник*, 317). С помощта на съвременната концепция за „автобиографичния триъгълник“ можем да установим, че писателят е избрал формата на свидетелството, при която „разказвачът разкрива познатия нему свят, хора и събития пред читателя, при което в центъра на текста се поставя това, което ни се представя, докато и разказвачът, и читателят са поставени нейде на заден план“²⁰. Това означава, че творецът е отхвърлил съсредоточената върху ежедневието на индивида изповедна поза²¹. Формата на автобиографията като „изповед“ не е приемлива за Конрад и по няколко други причини. Както самият той заявява, една от тези причини е личната писателска гордост²². Огловацият емоциите си пред широката публика автор рискува да бъде неразбран, отхвърлен и дори осмян. Полският емигрант се е страхувал от унижението поради неразбиране на носените от него културни различия. За Конрад Коженъовски това типично за много писатели опасение трябва да е било необикновено силно и заради изключителната му биография. Той все пак пише на чужд за него език – което неведнъж му е натяквало от критиката²³. Ползването на езика на Шекспир (макар Конрад да се мъчи да го представи като нещо естествено²⁴) е заплащано с постоянната несигурност как ще възприемат неговата проза англичаните по рождение, с депресия и с други мъки, от които той винаги страда след завършването на по-сериозно произведение²⁵. Освен това, припомнянето на някои теми от миналото на бащиното семейство (Коженъовски) и на майчиното (Бобровски) е много трудно (разбирай – болезнено) за писателя. Заради потискащите спомени от заточението далеч в Русия, страданията и болестите на двамата родители, ранното осиротяване, преждевременната смърт на много от по-далечните роднини на Конрад, които са взели участие в Януарското въстание, писателят може би не иска да си спомня тези събития²⁶. Неразбирането или пък предизвикването на присмех към такива спомени би било двойно по-болезнено за Конрад. Друга причина, поради която авторът на *Ностромо* не иска да описва своето минало, биха могли да бъдат подхвърляните към него в Полша обвинения в измяна. На първо място стук става дума за прословутото нападение на Елиза Ожешкова на страниците на сп. „Родина“ (Крај) в рамките на дискусията за т.нар. талантлива емиграция²⁷. Емигрантът Конрад със сигурност е чувствал дискомфорт спрямо земята,ците си и е имал нужда от отговор *implicite* на тази отдавнашна клевета, за която говорят размишленията на страниците на *Личен дневник*, в които се връща към решението си да напусне страната, за да остане моряк:

[А] защо аз – син на страната, която хора като дядо ми [...] са орали с плугове и напоявали с кръвта си – се понесох по

широките морета [...]”? При най-старателно вглеждане в този въпрос той ми изглежда неразрешим. Жалко! Сигурен съм, че има хора безупречно честни, които са готови с презрение да прошенат думата „дезертъорство“. И така вкусът на невинните приключения може да загорчи на небцето. За да прецениш постъпките на хората, трябва да вземеш предвид и онова, което не може да бъде обяснено на тази земя, където никое обяснение не е последно. Никого не трябва да се хвърлят на вятъра обвинения в измяна. [...] Твърде дълго би трябвало да обяснявам тясната връзка между противоположностите в човешката природа; връзка, която гори на любовта понякога придава измамната външност на изневярата. (*A Personal Record*, 234)

Проблемът с дезертъорството (на кораба или страната) и предателството ще се появява многократно в прозата на Конрад, но никого така директно, както в спомените му²⁸. Това вероятно потвърждава хипотезата от 30-те години на миналия век, опираща се на Юнговата психоанализа, че Конрад е имал собствени „духове и сенки“, които е трябвало да надвие²⁹.

Превод от полски: МИЛЕН МИТЕВ

Публикуваните фрагменти са от най-новата книга на *Агнешка Адамович-Пошпех Пътешествия с Конрад. Очерци*: Agnieszka Adamowicz-Rośpiech, *Podróże z Conradem. Szkice*, Kraków, Universitas, 2016.

Бележка на преводача и редактора:
Цитатите от *Личен дневник* са дадени по превода на Васил Антонов. Джоузеф Конрад, *Личен дневник*, в: Джоузеф Конрад. *Съчинения в пет тома. т. 5, Писма и дневници*, съст. Христо Кънев, Варна, изд. Георги Бакалов, 1986. В цитирания български превод този откъс е преведен с големи пропуски и променен смисъл. Затова пребеждаме по оригинала по изданието: Joseph Conrad. *The Mirror of the Sea & A Personal Record*, ed. K. Carabine, Worldworth edition, London, 2008, с. 234)

¹ R. Lubas-Bartoszyńska, *Pisanie autobiograficzne w kontekstach europejskich*, Katowice 2003, s. 29.
² P. Lejeune, *Pakt autobiograficzny*, в: *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, red. i tłum. R. Lubas-Bartoszyńska, Kraków 2001, s. 29. Срв. с определението за автобиография на E. Kasperski, *Autobiografia. Sytuacja i wyznaczniki formy*, в: *Autobiografizm. Przemiany – formy - znaczenia*, red. H. Gosk et al., Warszawa 2001, s. 10, przyp. 2.
³ P. Lejeune, *Wariacje na temat pewnego paktu*..., стр. 31
⁴ За идентичността на истинската фамилия и литературния псевдоним пише Lejeune, който дефинира псевдонима като „авторска фамилия, [...] професионална“. P. Lejeune, *Wariacje na temat pewnego paktu*..., стр. 33.
⁵ R. Lubas-Bartoszyńska, *Pisanie autobiograficzne w kontekstach europejskich*... стр. 24.
⁶ Общоприета сред изследователите на биографията на Конрад теза, виж напр.: F. Karl, *Joseph Conrad: The Three Lives. A Biography*, New York 1979; Z. Najder, *Życie Conrada - Korzeniowskiego*, Warszawa 1996.
⁷ G. Gusdorf, *Les Ecritures du moi*, Paris 1991, стр. 92. цит. по: R. Lubas-Bartoszyńska, *Pisanie autobiograficzne w kontekstach europejskich*..., стр. 189.
⁸ Пак там, стр. 189.
⁹ M. Dąbrowski, *(Auto)-biografia, czyli próba tożsamości*, в: *Autobiografizm*..., стр. 39.
¹⁰ Мнозинството конрадисти в критиката за *Ze wspomnień* сочат подобни причини. Виж у J. Berthoud, *The Major Phase*, Cambridge 1978, стр. 3-19; Z. Najder, Introduction, в: J. Conrad, *The Mirror of the Sea & Personal Record*, Oxford 1988, стр. xix-xxi.
¹¹ J. Conrad, *Ze wspomnień*, tłum. A. Zagórska, Warszawa 1973, стр. 24 [оттам е взето съкращението „ZW“].
¹² Конрад се позовава на Русо и в *Gospodarym Джим*, и в *В очите на Запада*. Срв. с Z. Najder, Conrad i Rousseau, в: същият, *Sztuka i wierność*, Opole 2000, стр. 153.
¹³ Днес Русо се смята за родоначалник на модерната автобиография, виж напр. у P. Lejeune, *Czy można zdefiniować autobiografię?*, в: *Wariacje na temat pewnego paktu*..., стр. 3; P.

Coleman, Introduction, в: Jean-Jacques Rousseau, *Confessions*, прев. A. Scholar, Oxford 2000, стр. vii, xxix.
¹⁴ B. Russell, *Portrety z pamięci. Wartość wolnej myśli*, прев. A. Chmielewski, Wrocław 1995, стр. 32-33.
¹⁵ „Естествеността” в моралния облик, или т.нар. морален натурализъм, стъпва на предположението, че „човекът съществува първоначално в природното си състояние, необременен от вина и недисциплиниран от правото, а добър по природа и неразвален от «цивилизацията»”. V.J. Bourke, *Historia etyki*, прев. A. Białek, Warszawa 1994, стр. 167.
¹⁶ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, Warszawa 1981, стр. 153.
¹⁷ Z. Najder, *Conrad i Rousseau*... стр. 154.
¹⁸ Пак там, стр. 151.
¹⁹ Пак там, стр. 152.
²⁰ M. Czermińska, *Autobiograficzny trójkąt*, Kraków 2000, стр. 21.
²¹ Пак там, стр. 21. Същевременно Черминска предупреждава, че проявяването в дадена творба само на едната позиция в чист вид, при елиминиране на другите две, не е възможно: „В материята на конкретния текст можем да говорим единствено за превес на единия полюс над другите, но никого за изключването на някой от тях”. Пак там, стр. 25 и следв..
²² Част от причините Конрад да избере такава, а не друга форма на повествованието, са аналогични на посочените от Виктор Вайнтрауб в разсъжденията му защо Александър Фредро за своите спомени също избира привидно несвързана беседа: W. Weintraub, Alexander Fredro and His Antiromantic Memoirs, *The American Slavic and East European Review*, 1953, Vol. 20, No. 4, стр. 540.
²³ Срв. рецензията на известния английски критик Р. Линг: „Г-н Конрад [...] е поляк, пишеш на английски по собствено желание, а не по силата на обстоятелствата. [...] На някои от нас това се струва достойно за съжаление дори от гледната точка на английската литература. Писател, който престава да вижда света в нюансите на родния си език — а именно езикът оцветява мислите и предметите по непонятен за повечето хора начин — лесно губи фокуса и интензивността на вглеждането, без което и най-великата литература не може да се развива” („Daily News”, 10 август 1908, препечатано в: Conrad: *The Critical Heritage*, ed. N. Sherry, London-Boston 1973, стр. 210); превод на всички английски цитати без посочен преводач — Агнешка Адамович-Пошпех.
²⁴ Срв. фрагмента от *Личен дневник*, в който писателят подчертава лекотата и естествеността на писането на английски; „Истината е, че способността ми да пиша на английски ми беше като вродена склонност. Твърдо съм убеден, че тази особеност винаги е била част от мен. Английският никого не е бил за мен въпрос на избор или приспособяване. Дори не съм се замислял по този въпрос. Колкото го приспособяването - да, то е от значение; бях обаче обзет от духа на езика, който ме завладя от момента, когато се справих с първоначалните му трудности” (ZW 7).
²⁵ Срв. биографиите на Конрад, в които заболяванията на писателя са описани по-подробно, напр. В. Meyer, *Joseph Conrad: A Psychoanalytic Biography*, Princeton 1967; F. Kań, Joseph Conrad: The Three Lives. A Biography; Z. Najder, *Życie Conrada-Korzeniowskiego*...
²⁶ S. Kieniewicz, Преговор към в: T. Bobrowski, *Pamiętnik mojego życia*, Warszawa 1979.
²⁷ Полемиката между Е. Ожешкова и В. Люмославски е описана в глава VII от настоящата книга.
²⁸ За живота като „низ от предателства” Конрад си спомна отново в ескиза Poland Revisited от 1915 г. В превод на полски: *Jeszcze raz w Polsce*, прев. M. Boduszyńska-Borowikowa, в: J. Conrad, *Dzieła*, red. Z. Najder (*O życiu i literaturze*, t. 20, стр. 91-125). „И, макар да седяхме в един вагон, те се наслаждаваха на пътуване в пространството, а аз все по-ясно осъзнавах, че аз съм поел на пътешествие във времето, че съм се пренесъл в миналото — подобна перспектива е по-скоро плашеща дори за най-последователния човек. За такъв обаче, който не е съумял да опази мира и реда на живота си от собствените си импулси до степен в да вижда живота като „низ от предателства“ — е още по-кошмарно (стр. 100-101; подч. от А.А.Р.).
²⁹ Хипотезата е предложена от Густаф Морф, швейцарски психиатър и биограф на Конрад, в изследването *The Polish Heritage of Joseph Conrad*“, London 1928, а е разширена и задълбочена в последвалата го монография „The Polish Shades and Ghosts of Joseph Conrad“, New York 1976.